

Kohanime muutumine kui nimekasutaja vajadus

Marit Alas

eesti keele instituudi assistent

Toponüüm koha identifitseerijana

Kohanime ülesanne on individualiseerida, eristada oma objekti kõigist teistest samaliigilistest kohtadest. Üldise arvamuse järgi on igal kohal olnud või on oma nimi. Koht on aga suhteline mõiste, olles korrelatsioonis maastikuga, aga ka sellega, milliseid kohti on inimestel vajadus eristada, individualiseerida. Seega on nimi vaid nendel kohtadel, mida inimestel on tarvis nimetada. Vajadus kohanime järele on sõltuvuses inimeste kommunikatsioonitarbega¹. Kui kasutajal on vajadus mingile kohale viidata ehk kohta teistest eristada, siis tekib vajadus ka kohanime järele. Kohanime püsijäämine sõltub omakorda nimekasutajast. Kui vajadus kohale viidata ei ole ühekordne, vaid jätkuv, saab nimi ka püsima jääda. Kohtade nihkumine tähtsuseskaalal madalamale viib mõne nime kadumisele ja uute kohtade esiletõusmine uute nimede tekkele. Ühiskondlikest oludest tulenevalt jäävad mõned kohad nime-
tamisvajadusest kõrvale või kerkivad esile uued. Koha liiki muudavad looduslikud olud: nii saab näiteks laiust madalik, heinamaast mets jne. Kui koha liik muutub, võib nimi jääda samaks, ent nimi peab suutma kohta endiselt identifitseerida. Kui aga kasutaja jaoks on eelmine nimi mingil põhjusel sobimatuks muutunud, asendatakse see uuega.

Kohanimemuutuste all peetakse silmas kohanime tekkimist, kadumist, vahetumist, lisaks säilimist. Nime muutumisest saab rääkida vaid siis, kui uus nimi viitab geograafiliselt samale kohale². Kuigi kohad võivad nii mõõdult kui ka tüübilt muutuda, jäävad nad geograafiliselt samaks. Näiteks *Koigi sood*^{*} on aja jooksul kuivendatud ja ta on oma

---

* Artikli kohanimeainestik pärineb Põide vallast Saaremaal. 1787. aasta materjal on saadud ajalooarhiivi saksakeelsest kaardiatlasest (fond 2072, nimistu 3, säilik 462d), 1933. aasta nimed eesti keele instituudist Theodor Kaljo materjalikogust. Autori materjal on kogutud Põide vallas aastatel 2004–2007.

pindala kaotanud, siiski on nimi jäänud samaks. *Jausa põld* on säilitanud oma nime, kuigi põllust on vahepeal saanud karjakoppel. Kübassaare poolsaar oli veel XVIII sajandi kaardi järgi saar, mille nimi oli kaardile kantud kujul *Kibbasaar*. Nüüdseks on saanud sellest poolsaar ning nimele on liitunud determinant *poolsaar*. Nimi ise on aga jäänud samaks, samuti on kasutusel elliptiline *Kübassaare*.

Kui nimi muutub, on uus nimi endisest alati erinev. Vana nime leksikaalne tähendus peab uue leksikaalsest tähendusest erinevama. Kui aga muutub vaid nime foneetiline struktuur, pole tegu kohanime muutumisega, sest nimi iseenesest jääb samaks. Näiteks 1787. aastast pärineval kaardil esineb *Kirge Nieth*, 1933. aasta kogus *Kerguniit* ning tänapäeval kirjakeelseks muutunud *Kirikuniit*. Keeleliste muutustele vaatamata on leksikaalne tähendus jäänud samaks ning nimi seega säilinud, mitte muutunud.

Uue kohanime teke

Tõuke uue nime tekkeks võib anda näiteks uus ja tähelepanuväärne sündmus; uus kasutaja, kes ei võta endisi nimesid üle; koha uus kasutusviis ehk muu taoline koha või kasutajaga seotu. Näiteks hävis tulekahjus mets ning kohta hakati kasutama karjamaana, mis sai nimeks *Põlend väli*. Või on soovitud kajastada kaldale uhutud uppunud hiidlase matmiskohta ning osa heinamaast sai nimeks *Iidlase aud*. *Saaritsere vabadikukohtade* asemele ehitati uus talu, mis asub küll endise *Saaritsere* popsitalu kohal, kuid uus omanik ei võtnud endisi nimesid kasutusse, vaid nimetas talu oma perekonnanime järgi *Tammiku* taluks. Kolhoosiaegse maade ümberkorraldusega tekkisid uued karjamaad, mida hakati ajastule omaselt eristama numbrite alusel: *Esimene koppel*, *Teine koppel* ja *Kolmas koppel*.

Suureks mõjutajaks nimede tekkele ongi pigem ühiskondlikud muutused, mitte niivõrd looduslikud varieerumised. Looduses toimuvad arengud üldjuhul aeglases tempos, see-eest inimeste endi esilekutsutud ümberkorraldused tekitavad uusi kohti ja omakorda uusi nimesid kiiremini. Kõige rohkem on lisandunud nimesid nõukogudeaegse maade ümberjaotamise käigus: see aeg on viimase kolme sajandi jooksul olnud murrangulisim ning tuntud kõige kiiremate kohanimemuudatustega. Väikeste talupõldude liitmisel suurteks kolhoosipõldudeks kadusid väikesed põllud koos oma nimedega. Uued suurpõllud said näiteks küla järgi nimeks *Nenu põllud*; põldu, mis asus

Tõnu talu taga, hakati kutsuma *Tõnutaguseks*. Ehitati uued kolhoosilaudad, nt *Kalmemäe laut*, *Kanissaare laut* ja *Seljamäe laut*; tekkisid uued kohad nagu *Side* (postkontor), *Eliladu* (õli- ehk kütuseladu) ning *Kontor* ~ *Kolhoosikontor*.

Kohanime säilimine

Kohanimi säilib vaid siis, kui seda on kasutajatel tarvis, kui on tarvis kohast rääkida. Nime jäädvustatakse nii kaua, kuni seda vajab ühiskond. Et nimi oleks püsiv, peab seda olema ka asustus. Mida rohkem inimesi nime kasutab, seda väiksema tõenäosusega see kaob, sest nimi elab vaid oma kasutajate kaudu. Väga püsivad on asustusnimed: näiteks talu nime teavad ka inimesed väljastpoolt talu ning see antakse edasi isegi siis, kui talu omanikud vahetuvad. Nii on viimasel kolmel sajandil püsinud muutumatuna näiteks talunimed *Opi*, *Jausa* ja *Kabuna*.

Peale traditsiooni on nime ellujäämiseks vaja pidevat referenti. Kui kohta enam alles ei ole, saab selle nime pidada kadunuks, kuigi inimesed võivad seda veel mäletada. Et nimi säiliks, peab kohal jätkuva traditsiooni kõrval olema ka mingi kindel mõjutaja ehk siis see, mille pärast on nimi kohale antud. Juhul kui kohal on selline suhe oma mõjutajaga, võib kohanimi säilida ka siis, kui antud kohast pidevalt ei räägita. Nime säilimiseks ei pea koht ise muutumatuks jääma³. Näiteks on paljudest laidudest saanud poolsaared, kuid neid nimetatakse siiski laidudeks – *Loomalaid* ja *Pikkmaid*, samuti näitab külanimi *Kanissaare* asukoha algset saarelisust. Ka 1970. aastail kalakasvandusteks kinni ehitatud lähed *Arjulaht* ning *Käärme laht* on säilitanud oma endised nimed, sealhulgas determinandi *laht*. Käärmelehe paralleelnimed on *Kalakasvatus* ning *Undu laht*, sõltudes sellest, kas objekti vaadeldakse Undu poolsaare poolsest või Leisi küla Käärme ranna poolsest küljest. Undu lahe 1933. aasta kogus olev paralleelnimi *Mõhkse laht* on aga kadunud, sest selle ääres olnud Mõhkse talu enam ei ole – koos taluga kadus ka nime säilimise mõjutaja. Niisamuti on maa kerkimisega saanud kunagisest merepõhjast põllumaa, säilitades oma nime *Rooga laht*. Lisaks atribuutosale on säilinud ka nime determinant *laht*, mis annab edasi teavet selle maa-ala varasemast vee all olemisest.

Kohanime vahetumine

Nimi vahetub, kui kasutusel olnud toponüüm asendatakse uue nimega, mis tähistab sama kohta. Muutusi võivad põhjustada mitmed keelevälised tingimused. Iga muutus, mis puudutab nimekasutajat, jätab nimedesse oma jälje. Kui nimi ei anna kasutajale enam piisavat informatsiooni, asendatakse see uuega, sest pole enam piisavalt põhjust kohta endistviisi nimetada. Selleks võib anda tõuke kas koha enese muutumine, mingi uus ja märkimisväärne sündmus või elulaadi muutumine selliselt, et koha kasutusvajadus muutub ja kasutajad vahetuvad. Näiteks 1787. aasta kaardil kannab suur põld nime *Wande Metza Pöld*, tähistades enam-vähem sama ala nagu tänapäeva *Tributsi männik*. 1933. aastal on aga sama ala jaotatud paljudeks väikesteks maatükkideks, kuhu jääb nii metsa (*Ula mets*), karjamaid (*Vandemetsa karjamaa*, *Kadarik*) kui ka põlde (*Suuregipöld*, mille osad on *Vandemetsa põld*, *Leepöllud*, *Mäepöllud*). Sellele alale istutati 1938. aastal männik, mis kandis alguses nime *Ula-Talila mets*. Seoses Teise maailmasõja ajal (1944) seal toimunud lahingutega ning lähedal asuva Väina tammi forsseerimisega andis rahvas männikule Balti laevastiku juhataja, viitseadmiral V. Tributsi järgi uue rahvapärase nime *Tributsi männik*. Sellest näitest selgub, kuidas kohanimed maastiku muutudes või tähelepanuväärse sündmuse juhtudes muutuvad. Sealjuures võivad nimed jääda samaks ka ala suuruse varieerides: 1787. aastal tähistas *Wande Metza Pöld* umbes poole suuremat ala kui 1933. aasta *Vandemetsa põld*. Maastiku muutumisega on nimi tänaseks täiesti kadunud. Kolhoosiaegne uus kohakasutus muutis endise *Peedumaa ranna* nime seal karjatatud lammaste järgi *Lammaste karjamaaks*: nimi asendus uuega, kuna endine ei kirjeldanud enam kohta piisavalt.

Kõik nimekooslusesse kuuluvad nimed ei kao muutuste käigus, kui tegemist pole just nimekasutajaahela täieliku katkemisega, mille korral endisi nimesid ei anta uutele elanikele edasi. Kui nimi ei kirjelda enam mingit kohta piisavalt, asendatakse see uuega. Näiteks on inimeste jaoks ühe olulisema ning ka püsivama maastikumärgi – talu – nimed üldiselt väga püsivad. Nimemuutuse võib aga tingida näiteks taluomaniku vahetus. Uuele omanikule ei pruugi endine nimi meeldida ning ta võib selle ise ära vahetada. Samuti on võimalik, et uus elanik endist nime ei tea või on mingi endist või uut omanikku puudutav tunnus nii silmapaistev, et nimekasutajad soovivad seda esile tõsta. Näiteks eristati 1933. aastal kaht kõrvuti asetsevat samanimelist *Koplimäe*

vabadikukohta omanike nimedega ning talusid kutsuti *Koplimäe-Mihkel* ja *Koplimäe-Oadu*. *Koplimäe-Mihkli* talust on tänaseks saanud *Kitsekopli*, kuna peremees Mihkel kasvatas seal kitsi. *Koplimäe-Oadu* muutus lihtsalt *Koplimäeks*, kuna polnud enam ei samanimelist talu, millest eristuda, ega Aadu-nimelist peremeest.

Muutused ei toimu järsku, nimed muutuvad peaaegu alati asteastmelt. Mõnda aega on kasutusel nii uus kui ka vana nimi ning siis hakkab uus nimi vana tasapisi asendama. Nii võib kohal olla paralleelselt kasutusel kaks või isegi enam nime. Paralleelsetel nimedel on tavaliselt erinevad kasutajad⁴. Näiteks on 1933. aasta materjali järgi *Madallaiul* palju sagedamini kasutatav paralleelnimi *Põõsaga laid*. Tänapäevaks on nimi *Põõsaga laid* kadunud ning alles on jäänud vaid *Madallaid*. Põhjuseks võib olla see, et iseloomulik tunnus, antud juhul põõsas, on kadunud. Veel võib tuua näiteks talu, mille ametlik nimi *Ojakalda* oli 1933. aastal kasutuses paralleelselt peremehe nimega *Ligi*. Tollal oli see tihedamini kasutatav, tänaseks on kasutusse jäänud alles vaid nimi *Ojakalda*.

Kohanime kadumine

Kohanime saab pidada kadunuks, kui nime ei kasutata enam aktiivselt või kui koht ise on hävinenud. Kohanimi kaob, kui seda pole enam vaja – kaob koht või kaovad inimesed, kes seda kohta nimetasid, muutuvad keskkond, eluviisid jne. Järved muudavad kuju, tekivad uued teed ja vanad kaovad, põldudele ehitatakse majad, mõisad kaovad või muutub elulaad. Veel 1930. aastail oli Saaremaal kasutusel ühismajandamissüsteem, kus küladel olid ühised suurpõllud ning igal talul oma põllulapp. Kolhoosiaeg tõi aga kaasa uued maaharimissüsteemid ning vähenes vajadus väikeste kohtade nimetamiseks. Näiteks koosnes külapõld *Sarvepõld* kahekümne neljast omanimelisest põllutükist (nt *Vareliku põld* ning *Rihvaaugupõld*). Kolhoosiaeg muutis selle üheks suureks põlluks. Tasapisi unustati ka nimed, alles jäi vaid üldine põllunimi *Sarvepõld*. Samuti korraldati nõukogude ajal ümberasustusi: väiksemad külad eraldi asuvate taludega viidi kokku suuremate küladega ning elanikud asusid elama suurematesse kohtadesse. Sellega seoses kadus talusid ning ka nende nimed häabusid. Näiteks on endisest Muraja asunduskülalt Muraja poolsaarelt kadunud talud *Tagupõllu*, *Silma* ja *Tagamuraja*, kuna elanikud läksid elama suurematesse küladesse Kaku-nale või Kõrkverre, mis olid asustuse keskpunktideks. Talude nimesid

veel mäletatakse, kuid kuna referendid puuduvad, saab nimesid lugeda hääbunuks. Talu kadumisega kaob ka suur hulk nimesid, sest väheneb inimeste ring, kes kohaga seotud nimesid kasutasid⁵.

Kui aga hävivad kõik ühe küla talud, tähendab see terve sealse kohanimekoosluse kadumist. Teise maailmasõja käigus hävis terve *Kübassaare küla* koos talunimedega. Taludest annavad aimu veel vaid viljapuud ja kiviaiad. Kui talunimesid võidakse veel mõneti mäletada, siis täielikult on kadunud vähem tähtsate objektide nimed nagu *Kada-kavälja põld*, *Reimerand* ja *Soarmiku mets*.

Ühiskondlike muutuste tagajärjel on endiste mõisate nimed suures osas kadunud. Eesti Vabariigi tekkega kadus mõis kui institutsioon. Teises maailmasõjas hävinesid ka endise *Keskvere mõisa* hooned täielikult, jäljed mõisast kajastuvad aga abihoonete kohal asuvate talude nimedes *Aida*, *Keldri* ja *Rehe*.

Veel XX sajandi esimesel poolel oli väga oluline roll väikestel vankriteedel ning neil kõigil olid nimed nagu ka objektidel, mis jäid tee äärde. Laiaulatuslikud nõukogudeaegsed ümberkorraldused tekitasid aga olukorra, kus suur osa nimedest kadus, kuna vankriteede kohale rajati näiteks kolhoosipõllud ning seniste teede nimede kõrval kadusid ka teele jäävate küngaste ja käänukohtade nimed. Loomulikult on ka uusi teid vastavalt inimeste vajadustele nimetama hakatud. Näiteks üle põldude kulgenud *Keskmine tee* ja *Lai tee* on kolhoosiajal rajatud uue tee järgi saanud nimeks *Suur tee*. Ehkki aktiivsest kasutusest kadunud, võivad kunagiste vankriteede nimed inimeste mälus veel olla säilinud.

Nimi võib kasutusest kaduda ka siis, kui koht on jäänud endiseks, kuid minetanud elanike jaoks oma tähtsuse. Nii 1787. kui 1933. aasta nimekorpuses esinev *Kabelimäe põld* on tänaseks hääbunud, ehkki põld ise on alles. Jälg võib kohanimekoosluses asuvate kohtade nimedesse siiski jääda: kuigi põllunime *Kabelimäe põld* enam ei esine, on säilinud sellel põllul asuva mäe nimi *Kabelimägi* ning lisandunud on mäe osa nimi *Kabelimäe nukk*.

Kohanime säilimine on kasutaja valik

Kohanimed on üldiselt väga püsivad, kui aga koha või kasutajaga toimub mõni muutus, võib see olla nime muutumise ajendiks. Vahelduse või säilimise aluseks on nimekasutaja soov kas hakata kohta nimetama teisiti või jätta nimi endiseks. Nii võib nimi säilida ka siis, kui koht ehk

referent ise on muutunud. Kui inimestel on vajadus jätkuvalt kohta nimetada ehk eristada, seda teavet kellelegi edasi anda, kui senine nimi võimaldab paika endiselt identifitseerida, siis nimi säilib. Kui aga kasutaja ei pea kohta enam eristamisvääriliseks, ei piisa ka püsivast kasutajaahelast, et nime säilimist tagada.

-
- ¹ E. Kiviniemi, Perustietoa paikannimistä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 516. Helsinki: SKS, 1990, lk 99.
  - ² T. Ainiala, On perpetuation, demise and change in place names. – You name it. Perspectives on onomastic research. Toim. Ritva Liisa Pitkänen ja Kaija Mallat. Studia Fennica. Linguistica 7. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997, lk 108–109.
  - ³ Sealsamas, lk 110.
  - ⁴ T. Ainiala, Why do place names change? – Actas di XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas. Santiago de Compostela, 20–25 setembro 1999. Ed. A. I. Boullón Agrelo. Santiago de Compostela: A Coruña, 2002, lk 934.
  - ⁵ T. Ainiala, On perpetuation, demise and change in place names. – You name it. Perspectives on onomastic research. Toim. Ritva Liisa Pitkänen ja Kaija Mallat. Studia Fennica. Linguistica 7. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997, lk 110.